

Sudetské děti

(Autor: Martin Knitl)

moderátor ve studiu:

V těchto dnech před 79 lety prožívala naše země velmi těžké časy. Začínala válka a nikdo netušil, co všechno přinese. Ukážeme vám teď toto období z úplně jiné strany. Málokdo ví, že v opavském ústavu Marianum tehdy skončily děti, které tam odložily matky z německých rodin. Z různých důvodů. Pro některé děti se ale už nikdy nikdo nevrátil. A tak za zdmi ústavu, mezi psychicky nemocnými, strávily celý život, dokud se Marianum nezačalo postupně rušit a budova ústavu zůstala nedávno úplně prázdná. Osudy takzvaných sudetských dětí stále čekají na podrobné prozkoumání. Více už Martin Knitl.

redaktor:

230 dětí a 42 řeholnic téměř bez jídla a bez vody objevili ve sklepních místnostech v dubnu roku 1945 vojáci Rudé Armády. Jsme před opavským Marianem. Před domem, ve kterém se psaly zvláštní válečné osudy tehdy velmi malých dětí. Dostaly se sem za dodnes nejasných okolností a i když byly zdravé, strávily celý svůj život mezi psychicky nemocnými. Jsou to příběhy, o kterých se ví jen velmi málo. Abychom je aspoň trochu pochopili, musíme se vrátit do těžkých časů začátku druhé světové války.

archivní záznam rozhlasového vysílání:

Drazí krajané, v těchto dnech stalo se skutkem nejstrašnější, co mimo válku mohlo nás postihnout. Československá republika je osekávána, pod novým berlínským diktátem byly z našeho státu odervány nejen oblasti s převážně německým obyvatelstvem, ale i nesporně české kraje v Čechách a zvláště v zemi moravskoslezské. Otázku třímilionové německé menšiny v Československu řešilo direktorium čtyř mocností vytvořením nové milionové československé menšiny v Německu.

ruch (jsou slyšet pozdravy „Dobrý den“)

redaktor:

Jedním ze dvou dosud žijících takzvaných sudetských dětí je 81-letý pan Herbert Langer zvaný Bertík.

ruch

Jsme v Domě svaté Zdislavy, domova pro seniory, hned vedle budovy Mariana. Tady teď pan Langer žije.

ruch

Jeho úplně první vzpomínky jsou plné strachu.

pan Langer:

Hlavně druhou světovou válku, ve sklepě jak jsme byli, v pětačtyřicátém to bylo nejhorší. Zahučela siréna naposledy, potom elektřiny nebyla, voda nebyla. Všichni do sklepa, ty sklepy ještě existují. Tak jsme na dvou židlích spali ve sklepě. Okna byla všechna rozbitá tlakovou vlnou. Tady kousek za barákem, kousek za lípu, spadla bomba.

redaktor:

Co vy víte o rodičích, o rodině, co všechno víte?

pan Langer:

To nevím nic.

redaktor:

Nevíte nic.

pan Langer:

Jsem je ani neviděl.

redaktor:

Takže nevíte, kdo je maminka, kdo je tatínek.

pan Langer:

Tatínek, ano, ano.

redaktor:

Takže hned po první otázce, která směřovala k tomu, jak a proč se sem vlastně dostal v pouhých dvou a půl letech, jsem pochopil, že tohle je téma, o kterém nemluví moc rád.

pan Langer:

No přinesli mě, sociálka nebo kdo, v košíčku mě položili. Doklady už v tom byly, papíry, křestní listy. Sestry to potom vzaly.

redaktor:

A vy jste se snažil rodiče najít?

pan Langer:

To se už nezjistí.

redaktor:

Nemluví o tom rád, protože ani pořádně neví, o čem mluvit. Byl německým dítětem německých rodičů a přesto vlastně nalezencem. Pochází z Lounska na severu Čecha v prvních válečných měsících ho do Opavy přivezla zřejmě nějaká sociální pracovnice z lounského kojeneckého ústavu. V peřince a s doklady. Nezná svou matku ani svého otce, neví, zda měl nějaké sourozence. Mám pocit, že jak to vlastně tehdy bylo, až ani sám vědět nechce.

redaktor:

A byl jste někdy tam, kde jste se narodil?

pan Langer:

Nebyl, neznám to tam.

redaktor:

Vůbec jste tam nebyl.

pan Langer:

Ne. V Čechách jsem byl nejdál v Jiřetíně pod Jedlovou, tam je taky Marianum, ale tam byly jenom sestry.

redaktor:

Takže ve kterém roce jste se tady objevil? To bylo přesně kdy?

pan Langer:

1939. Na podzim.

redaktor:

Jakmile to trochu šlo, začal v ústavu pracovat a protože byl šikovný, dělal toho hodně. To, že je zdravý a přesto tráví celé dny s psychicky nemocnými dětmi, bral jako samozřejmost. Byl to pro něj domov, do kterého se kdysi tak nějak dostal. Zvládal to. Někdy více, někdy méně, i když bývaly velmi těžké dny.

pan Langer:

Smutné to bylo mezi dětmi, které přišly z psychiatrie. Já jsem se jich bál.

redaktor:

Ti všichni byli vlastně tady.

pan Langer:

Ano, všichni. Nás bylo tady 120 nebo 130. Horší to bylo v noci. Jak dostal někdo záchvat, tak jsme byli všichni vzhůru. Nebo bouřka, okna byla zakrytá lepenkami a rolety nebyly.

redaktor:

Vzpomíná, jak ráno vstával ještě za tmy, aby zalil květiny a zeleninu. Tu všichni potřebovali. Musel to stihnout, než slunce začalo pálit. Pak si dal kávu, šel roztápnout kachlová kamna, a tak pořád dokola. Občas se mu o tom dodnes zdají sny.

pan Langer:

Potom byla práce na zahradě. Celý život. Byl jsem zahradníkem, tam bylo práce dost. Ručně jsme ryli asi na dvou hektarech. Studnu jsme měli i vlastní vodu od roku 1965. Předtím byla voda z vodovou, ale tekla velmi málo. To mohlo téct celou noc do takové kádě, dodnes je tam. Byl jsem v Marianu více než 75 let.

redaktor:

Vzpomíná, jak po válce přijely do ústavu děti ze Slovenska z Bardejova. Bál se jich, byly prý velmi zlé. Křičely na něj a na ostatní. Házely hlínou, protože v Marianu se mluvilo německy.

pan Langer:

Byli divocí na nás, křičely, že jsme „germánská pakáž“. To bylo v roce 1974. A jak odešli, tak jsme si oddechli. Byli tady jako na dovolené. Tam u nich bylo všechno rozbité.

redaktor:

Pan Langer, Bertík z Mariana, je smířený s tím, co se stalo. A že prožil život v podstatě v izolaci, i když musel tvrdě pracovat a pomáhal také lidem v okolí, později třeba v zemědělských družstvech. V jeho očích je zvláštní vděčnost. Jakoby se na vše díval pohledem člověka, který vlastně vůbec nemusel přežít útrapy roku 1939 a místo toho se dostal sem do Opavy. Přesto ale daleko od

původního domova. Myslí si, že jeho otec padl ve wehrmachtu a matka byla později odsunuta do Německa. Nikdy po tom ale důsledně nepátral.

ruch

redaktor:

Další příběh nás vede kousek za Opavu do Branky u Hradce nad Moravicí. Tady ještě na začátku minulého roku trávila hodně času paní Margareta Rützová, které říkali prostě Gretka. Byla dalším sudetským dítětem, bohužel ale nedávno zemřela. Ve spánku a přirozeně, bylo jí 85 let.

ruch (pozdrav „Dobrý den“)

redaktor:

Tady v Brance měla svou opatrovnici, paní Ludmilu Dubovou a jejího manžela Jana.

paní Dubová:

Ona byla taková ze začátku, ona neměla ráda moc společnosti. Říkala jsem jí, této, přijďte sem, ale jak přišly naše děti, ona sem nechtěla.

redaktor:

Jak často tady bývala?

paní Dubová:

O svátcích nebo přes víkendy jsem si ji brávala.

redaktor:

U Dubových měla svůj pokojík, když přijela na návštěvu. Paní Gretka byla pečlivá, pořádná a od lidí si udržovala odstup. Hlavně od těch, které neznala. Vzpomínky jsou už ale jenom zprostředkované.

pan Dubový:

Co ona nám vyprávěla, maminka jí zemřela v sedmi letech. Jak přišel Hitler k moci, tatínek musel narukovat. A že přivezou rodiny sem do oblastí, které se měly poněmčovat. Počítalo se s tím, že děti by si vzaly slezské rodiny.

redaktor:

Odkud přesně byla?

pan Dubový:

Z Mnichova. Pak děti přivezli sem, vlakem. A čekalo se, že děti rozeberou sudetští Němci. Tyto děti ale zůstaly na nádraží. Odtud Gretku nějaká žena přivedla do ústavu Marianum.

redaktor:

Nějaká sestra:

paní Dubová:

Ano, sestra.

redaktor:

I v tomto případě se těžko skládá začátek života paní Gretky. Z několika útržků můžeme vyčíst, že byla z dvojčat. A že měla bratra Hanse, který zřejmě skončil v nějaké německé rodině. Gretku převezli do Opavy v roce 1939. Přes Červený kříž bratra kdysi hledala, ale marně. A pak už se o to nepokoušela.

paní Dubová:

Ona neměla ráda, když ji někdo podceňoval. To ona nesnesla. Anebo když ji někdo litoval, to neměla ráda.

pan Dubový:

Věřím, že kdyby měla šanci být v nějaké rodině, tak by i vystudovala. Vysmívali se jí, protože neuměla česky. Češtině rozuměla, ale nemluvila.

paní Dubová:

Trochu mluvila, ale špatně česky psala. Nerada psala česky.

redaktor:

Takže když mohla, psala a mluvila německy.

paní Dubová:

Německy.

redaktor:

A jak ona vzpomínala na úplné začátky? Co si pamatovala?

pan Dubový:

Ona říkala, že ji naložili do vlaku a vůbec nevěděla, kam ji vezou. Tam muselo být hodně takových dětí v tom vlaku.

paní Dubová:

Tatínek zemřel ve válce.

pan Dubový:

Padl na ruské frontě. A maminka jim zemřela v sedmi letech.

redaktor:

Takže ona byla opravdu sirotek.

pan Dubový:

Ona byla sirotek. Říkala, že se měli velice dobře, než ji odvezli.

redaktor:

Nemluvila někdy o tom, že by se chtěla podívat do Německa?

pan Dubový:

Zpočátku věřila, že se vrátí zpátky do Německa, ale potom už rezignovala.

redaktor:

A byla tam někdy?

pan Dubový:

Ne. Jak ji přivezli sem, tak ne.

redaktor:

Gretka se nikdy nevdala. V roce 1952 dostala československé státní občanství a ještě před tím částečně přišla o svéprávnost. Podle Dubových zcela zbytečně. Když paní Ludmila nastoupila na vrátnici do Mariana v roce 1997, Gretka jí vydatně pomáhala a tam si padly vzájemně do oka. Když ústav nedávno zanikl, přesunula se do nedalekého Domova svaté Zdislavy, kde ale neměla samostatný pokoj a do Branky proto jezdila na návštěvy velmi ráda. Do poslední chvíle jí všichni říkali „teto“.

pan Dubový:

Ona byla ráda, když jsme ji vzali sem k nám, když ji manželka vzala v Opavě na procházku, ona byla skromná.

paní Dubová:

Raději mlčela, než aby cokoliv řekla.

pan Dubový:

Byla vděčná, že má střechu nad hlavou.

redaktor:

Děti v Marianu za války rychle přibývalo. Dostávali se tam ze Slezska, z Čech i z Německa. Z různých důvodů. Otcové byli ve válce, matky nezvládaly uživit početné rodiny anebo měly strach, že to brzy nezvládnou. V některých případech zůstaly děti skutečnými sirotky. Také je možné, že z Německa přišly proto, že nezapadaly do ideálních představ a měly se podílet spíše na osídlování zabraného Slezska. Nacisté tehdy ve velkém rušili dětské domovy vedené řády, ale výjimkou byla zařízení pro slabomyslné. Proto Marianum přečkalo a stalo se takovou malou jistotou. Možná i to bylo důvodem, proč byly za noci malé děti přiváděny právě sem. O tomto odlišném pohledu na válku vznikla už i kniha. Napsala ji Zuzana Urbánková ze Slezské univerzity v Opavě a právě s ní pátráme po vzpomínkách, které ještě můžeme zachytit.

Urbánková:

Nejpozoruhodnější dle mého soudu je určitě tajemství, které ty příběhy obklopuje, tajemství, které ještě nikdo neodhalil. Je to otázka, jak se tam dostaly, odkud pocházely, kdo byli jejich rodiče a hlavně – jak je možné, že ač byly děti zdravé, zůstaly celý život mezi dětmi hendikepovanými.

redaktor:

A zvládly to.

Urbánková:

Zvládly to. Vlastně ani neměly touhu po nějaké svobodě, i když třeba v paní Gretce určitá hořkost byla.

redaktor:

Dá se teď něco s odstupem času ještě zjistit?

Urbánková:

Myslím, že dá. To tajemství, kdyby se do toho vložil nějaký renomovaný historik, s určitou buldočí povahou a trpělivostí, že by se mohl dopátrat zajímavých věcí. Mým prvotním cílem nebylo zjišťovat tvrdá fakta. Zajímalo mě vnitřní uspořádání člověka, který zůstane v ústavu, zdravý mezi hendikepovanými. To mě hodně zajímalo.

redaktor:

Ti lidé museli být svým způsobem silnými osobnostmi, že to zvládly.

Urbánková:

Museli být silnými osobnostmi, ale na druhou stranu i osobnostmi poddajnými. To je zajímavé, protože se z toho nedokázali vymanit vnějškově. Vnitřně si svou integritu zachovali.

ruch (zvuk auta a ruch vesnice)

Urbánková:

Ted' jsme přijeli do Tísku, kde bydlí Robert Pavlorek.

redaktor:

Jeden ze dvou...

Urbánková:

Jeden ze dvou žijících sudetských dětí.

ruch (vítání návštěvy)

redaktor:

Spolu s panem Langerem, kterého už známe, se v opavském Marianu potkávali každý den. Žili stejný život, i když se tam dostali každý jinak.

ruch

redaktor:

Pan Pavlorek dnes žije s rodinou své neteře v malé vesničce Tísek. Má svůj pokojík, a když se mu hůře mluví, pamatuje si hodně.

pan Pavlorek (*je mu hůře rozumět*)

Já mám vzpomínku o Opavě. Od deseti let jsem byl v Opavě.

redaktor:

Od deseti let jste v Marianu?

pan Pavlorek:

Ano.

redaktor:

A jak jste se tam dostal?

pan Pavlorek:

Matka mě opustila.

redaktor:

A čekali jste na ni?

pan Pavlorek:

Nečekal, já už jsem byl zvyklý tam.

redaktor:

Narodil se v roce 1930 v obci Loděnice. V domku u kapličky. Brzy mu bude už devadesát let. Jeho otec padl na frontě a matka měla strach, že zbytek rodiny neuživí. Vzpomíná si, jak ho v deseti letech přivedla do ústavu, dala mu do ruky krabice s věcmi a řekla, že za dva týdny, možná za měsíc, pro něj přijede. Čekal, ale nikdy se už nevrátila. Potom byla odsunuta do Německa.

redaktor:

A vy máte ještě nějaké sourozence?

pan Pavlorek:

Mám. V Německu. Nás bylo sedm.

redaktor:

Sedm dětí? A viděl jste se s někým?

pan Pavlorek:

Já už jsem byl za nimi v Německu.

redaktor:

V německé rodině v Loděnici bylo sedm dětí. Dvě dívky a pět chlapců. On byl nejmladší. Na rozdíl od pana Langera a paní Gretky ale nezůstal opuštěný. S některými sourozenci se stýkal docela často. S těmi, kteří byli v Německu i s těmi, kteří skončili tady někde v rodinách. Všichni už ale zemřeli.

pan Pavlorek:

V prádelně jsem byl hodně let, skládal jsem uhlí...

redaktor:

Vypráví, jak pracoval v prádelně, v mandlovně, jak to byla těžká práce. Nosil uhlí, skládal mouku, chodil i do banky a k obuvníkovi. V kuchyni škrábal brambory, nakládal okurky, strouhal zelí. Pracovali ti zdraví, ostatní ne.

pan Pavlorek:

Potom přišly slovenské děti a ony se nám posmívaly.

redaktor:

To říkal i pan Herbert, že byly zlé. Vy jste pana Bertíka znal.

redaktor:

pan Pavlorek:

Ano.

redaktor:

Byl jste se podívat v Loděnici? Tam, kde jste se narodil?

pan Pavlorek:

Ano, byl jsem tam jednou.

redaktor:

A poznal jste tam něco?

pan Pavlorek:

Ten domeček jsem poznal.

redaktor:

Také pan Pavlorek přijal život mezi zdi ústavu jako samozřejmost. I přesto, že pracoval od rána do večera a žít vedle psychicky nemocných, nebylo jednoduché. Ale zvykl si.

redaktor:

A myslíte si, že to bylo nutné, to, že vás maminka dala do Mariana? Že musela?

pan Pavlorek:

Nemusela, ale ona chodila na pole, víte?

redaktor:

Pracovat na pole?

pan Pavlorek:

Ano.

redaktor:

Takže nezvládla postarat se o tolik dětí.

pan Pavlorek:

Ano.

redaktor:

A maminku jste viděl někdy potom?

pan Pavlorek:

Ne, od té doby už ne. Už nepřišla.

redaktor:

Matka Roberta Pavlorka, zase podle ústně předávaných střípků, skutečně odešla do Německa a tam žila s nějakým vojákem. Bylo to zřejmě těsně po válce a měla pak další děti. I pan Pavlorek musel Marianum po zániku ústavu opustit a místo Domova svaté Zdislavy se přestěhoval do Tísku ke své neteři. Rád teď sedává v hlubokém křesle u postele, a protože špatně chodí, spíše jen tak vzpomíná. Třeba na svou někdejší lásku Aloisii, kterou prý nikdy nepolíbil. A dívá se na hrníčky na skříni. A pořád se usmívá.

pan Pavlorek:

Ano, ano, tak to je.

redaktor:

A tady je vám dobře?

pan Pavlorek:

Já už jsem zvyklý tady. Už jsem doma...

ruch

redaktor:

To byly tři příběhy tří sudetských dětí. Bylo jich kdysi před lety hodně, ale pro mnohé si potom někdo po válce přijel. Tedy kromě Herberta, Gretky a Roberta. Co doopravdy vedlo matky k tomu, aby jednoho dne, hlavně v roce 1939, své

potomky pečlivě připravily a odevzdaly je neznámým lidem? Jaký strach a nejistotu prožívaly? A co ti, kteří se o sudetské děti desítky let starali a stále ještě starají? Zuzana Urbánková uvažuje o pokračování své knihy.

Urbánková:

Ozývají se lidé z okruhu těchto sudetských dětí a teď se mi v hlavě zrodila taková malinká myšlenka, úplně vzadu v mozku mi klíčí, že by stálo za to vydat druhý díl. Ten první díl, který vydala naše Slezská univerzita, měl opravdu ohlas, takže pokud se mi ty nitky budou sbíhat a bude materiál, tak bych do toho druhého dílu šla.

archivní záznam rozhlasového vysílání:

Pro milion Čechoslováků seburčení neplatí. Ti jsou vydáni i s nesporně naším územím Německu, aby uspokojeny byly nikoliv národnostní tužby, ale mocenské a strategické požadavky Třetí říše.

redaktor:

Pro některé to byli prostě Němci. Nebo ty zvláštní děti tam z Mariana. Anebo, a to je nejpravděpodobnější, o nich nikdo nikdy neslyšel. Ani za války, ani po válce. Lidská paměť je sice zrádná a vzpomínky lidí, kterým bude 90 let, už nemusí být přesné, ale jisté je jedno. Ať už to bylo jakkoliv, tito lidé prožili podivný a těžký život. Ve skromnosti, v pokoře, a přitom jako oběti válečných zvráceností, které nesmazalo ani dlouhých 80 let.

